

*Sadiqov Yunis Musa oğlu,
iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru, dosent,
Bakı Biznes Universiteti,
Email: y.sadikhov@mail.ru*

AQRAR EMAL SAHƏSİNİN DÖVLƏT TƏNZİMLƏNMƏSİNİN MÜASİR İNKİŞAF MEYLLƏRİ VƏ ONUN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ MƏSƏLƏLƏRİ

Azərbaycan müstəqillik qazanandan sonra aqrar sahədə həyata keçirilmiş və bu sektorun dayanıqlı inkişafına yönəlmiş siyasət nəticəsində, Azərbaycanda aqrar emal sənayesi formalaşmağa və dayanıqlı inkişaf etməyə başlamışdır. Ölkənin son on ildə aqrar emal sektorunun inkişaf göstəricilərinin dinamikası bu sahədə həyata keçirilən islahatların uğurlu nəticələrinin əyani təsdiqidir. Aqrar-sənaye sahəsində resurs imkanlarından tamliqlə istifadə edilməsi əhalinin əsas ərzaq məhsullarına tələbatının daxili istesal hesabına ödənilməsinə imkan verə bilər. Aqrar-sənaye sisteminin modernləşən yeni iqtisadi sistemin tələblərinə uyğun qurulması, ölkədə sahibkarlıq fəaliyyətinin məqsədyönlü inkişaf etdirilməsindən çox asılıdır.

Aqrar-emal sahəsinin çağdaş durumu

Müşahidələr göstərir ki, son illərdə aparılan şaxələndirmə siyasətinin nəticəsində qeyri-neft sektorunda yaradılan əlavə dəyərin ümumi daxili məhsulda payı 69%-ə çatmışdır. Qeyri-neft sektorunun inkişafında, bu sahədə istehsal və ixrac potensialının artırılmasında qeyri neft sənayesi əhəmiyyətli rol oynayır. Ötən il müasir sənaye müəssisələrinin yaradılmasının dəstəklənməsi, sənaye parklarının və məhəllələrin analoji təşkili işləri davam etdirilmiş, ümumilikdə sənaye 2,4%, o cümlədən qeyri-neft sənayesi 8,4% artmışdır. Əhalinin məşğulluğu və ərzaq təhlükəsizliyində xüsusi yer tutan kənd təsərrüfatı isə 6,6% yüksəlmişdir. Əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair Dövlət Proqramına uyğun olaraq son illərdə müasir quşçuluq və heyvandarlıq komplekslərinin, intensiv bağçılıq və üzümçülük təsərrüfatlarının, logistik mərkəzlərin yaradılması aqrar sektorda dönüşün əldə olunmasına, ixrac potensialının artmasına, idxaldan asılılığın azalmasına, ümumilikdə ərzaq təhlükəsizliyinin möhkəmlənməsinə səbəb olmuşdur.

Məhz bu tədbirlərin nəticəsidir ki, son illərdə yeyinti sənayesi məhsulları üzrə özünü təmin etmə səviyyəsi ciddi şəkildə yüksəlib. Bir çox məhsullar üzrə özünü təmin etmə səviyyəsi 90 faizdən yüksəkdir.

Ölkə Prezidenti son dövrdə ölkədə islahatların genişləndirilməsi və biznes şəraitinin yaxşılaşdırılması məqsədi ilə bir neçə ciddi fərman imzalamış və müvafiq orqanlara tapşırıqlar vermişdir. Bunlardan ən mühümünü lisenziyaların qaydaya salınması, biznesə maneələrin aradan qaldırılması, ixrac məhsulları ilə əlaqədar stimullaşdırıcı tədbirlərin həyata keçirilməsi və s. üzrə olan qərarlar və göstərişlərdir.[1]

Emal sənayesinin inkişafı təkcə aqrar istehsalın sahə strukturunun dəyişməsinə ibarət olmayaraq, həm də onun ayrı-ayrı bölmələrinin istehsal – texnoloji xüsusiyyətlərinə uyğun şəkildə müvafiq texnoloji yenilənmələrə əsaslanır. Bu proses sahələrarası integrasiyanın obyektiv şərtləri ilə müəyyən edilir. Həmin proses xammal istehsalı ilə emal sənayesi arasında, aralıq məhsullarla son məhsullar arasında müəyyən nisbətlərin əldə olunmasını tələb edir. Emal müəssisələri xammal istehsalçıları ilə müqə-

vilə əsasında işbirliyi təşkil edir, istehsalçıları yüksək məhsuldarlıqlı toxumlarla və xidmətlərlə təmin edir, xammal istehsalı üzrə müxtəlif işləri yerinə yetirmək üçün, istehsalçılara avans olaraq xeyli pul vəsaiti verir. “Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalına dair strateji Yol xəritəsində” bu məsələlər öz əksini tapmışdır.[2]

Aqrar sahənin daha da inkişaf etdirilməsi məqsədilə dövlət tərəfindən investisiya layihələrinin reallaşdırılmasına, güzəştli kreditlərin verilməsinə xüsusi əhəmiyyət verilir və bu istiqamətdə fəaliyyət getdikcə genişlənir. Bu dəstək tədbirlərinə misal olaraq Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun vəsaitləri hesabına dövlətin güzəştli kreditlərinin verilməsini göstərmək olar. Verilmiş kreditlərin 63.8%-i respublikanın regionlarının, 36.2%-i isə Bakı şəhərinin qəsəbələrinin payına düşür.(3)

İqtisad elmləri doktoru, professor İslam İbrahimovun qeyd etdiyi kimi, “...bazar münasibətləri şəraitində emal sənayesinin səmərəli inkişafının mühüm şərti kənd təsərrüfatı məhsullarının ayrı-ayrı növlərinin emalı ilə, onların istehsal gücləri ilə müvafiq xammal bazası arasında zəruri proporsionallığın təmin edilməsidir. Tədqiqat göstərir ki, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsal həcmi ilə yeyinti məhsulları sənayesindəki istehsal gücü arasında nisbət gözlənilmir.”(4, s.407)

Məhz buna görə də bəzən kənd təsərrüfatı məhsullarının satışında problemlər yaranır. Bu hal ən çox özünü yun istehsalında göstərir.

Emal sənayesi aqrar sektorun lokomotividir desək, yanlışdır. Kənd təsərrüfatını inkişaf etdirən, eyni zamanda kənd təsərrüfatı məhsullarını satış bazarı ilə əsasən təmin edən əsas alıcılar məhz emal müəssisələridir. Ölkədə müasir standartlara cavab verən emal müəssisələri vardır, ancaq yetərinə deyil. Məlum məsələdir ki, emal müəssisələrinin mövcud vəziyyəti və inkişafı ölkədə sahibkarlıq mühitindən çox asılıdır. Emal müəssisələrinin yaradılması üçün vəsait qoyan sahibkarlar hər şeydən öncə sağlam rəqabət mühitinin olması, vergi və digər ödəmələrin yükü və nəhayət, bazarı təhlil edərək nəticə çıxarır və nəhayət investisiya qoymaq haqqında qərar verir. Təbii ki, ölkədə mövcud sahibkarlıq mühiti sahibkarı qane etməzsə qərarı mənfi olacaqdır.

Bu gün ölkədə emal sənayesi müəssisələrinin sayının kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı ilə uzlaşmaması, daha doğrusu yetərinə olmaması bu sahənin böyük miqdarda investisiyaya ehtiyacı olmağından xəbər verir. Etiraf edək ki, Azərbaycanda kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı müəssisələrinin yetərinə olmaması və bəzilərinin də müasir tələbatdan geri qalması mövcud məhsul istehsalının artım səviyyəsinin ləngiməsinə, məhsulların müəyyən hissəsinin itkisinə səbəb olur, istehlakçıların çeşidli yerli məhsullarla təminatına mənfi təsir göstərir. Bu baxımdan mövcud imkanların tam reallaşdırılmasına, xüsusilə də sahibkarlıq və rəqabət mühitinin yaxşılaşdırılması, istehsal olunmuş məhsul itkilərinin qarşısının alınmasına, mövcud bioloji potensialdan maksimum istifadə edilməsinə, yalnız kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı, onların emal vasitəsilə hazır istehlak mallarına çevrilməsi və alıcılara çatdırılması, prosesində bioloji, texniki və təşkilati-iqtisadi faktorların vahid sistemdə və üzvi şəkildə cəm edilməsi yolu ilə nail olmaq olar

“Nobel” mükafatı laureatı, iqtisadçı Milton Fridmanın bir sözü burda yerinə düşərdi. “Dövlət hər kəsə bərabər imkanlar yaratsın, azad rəqabəti dəstəkləsin, mülkiyyəti qorusun, daha heç nə lazım deyil. Ondən gələn xeyir Allahdan gəlsin” Bu deyilən şərtlər yerinə yetirilərsə monopoliyadan uzaq, sağlam rəqabət mühiti yaradılsa, onda bu sahəyə çoxlu investisiya cəlb etmək olar.

Vaxtilə Sovetlər dövründə Bakı tütün fabrikinin tütünlə təminatı ancaq yerli xammal hesabına idi. İsmayılı, Qəbələ, Şəki-Zakatala zonasında minlərlə ailə tütünçülük ilə məşğul idi. Sonradan, müstəqillik dövründə həmin fabrik özəlləşdirildi, rekonstruksiya olundu. Hazırda EVROPEAN TABAK müəssisəsi demək olar ki, yerli xammaldan imtina etməklə başqa ölkələrdən xammal əldə etməyə başladı. Hansı ki, Azərbaycanda vaxtilə 65000 ton dünyada yüksək keyfiyyətli sort sayılan “Virciniya” tütün sortu istehsal olunurdu. və bunu davam etdirmək olardı. Təəssüf ki, alıcı olmadığından ölkədə tütün istehsalı dəfələrlə aşağı düşdü və həmin torpaqlar dənli bitkilər altına verildi.

Eyni vəziyyəti üzümçülüyə də aid etmək olar. Vaxtilə Azərbaycan şərabı qonşu Rusiya bazarında önəmli yer tuturdu. Doğrudur, o vaxtlar bir ölkə sayılırdıq və planlı iqtisadiyyat bazarı həll edirdi. Ancaq hər dövrün öz tələbləri vardır. Bu gün Rusiya bazarında yer tutmaq üçün 2 əsas amil-qiyəmət və keyfiyyət əsasdır. Başqa amillər də rol oynayır.

Kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı sahəsində prioritet istiqamətlərinin dəstəklənməsi və aqrar-emal komplekslərinin yaradılmasına və struktur dəyişikliklərinə yardım edilməsi öndə duran məsələdir. Hazırda üzüm və tütün məhsullarının xammal bazarı çox zəifdir. Buna görə də fermerlər üzüm və tütün istehsalı ilə lazımınca məşğul ola bilmirlər. Şərab zavodları, tütün fermentasiya kombinatlarının sayı artırılmalı və idxal ilə tənzimlənməlidir ki, siqaret istehsal edən müəssisələr yerli xammala üstünlük versinlər. Bunun üçün Sahibkarlığa Kömək Milli Fondundan ayrılmış güzəştli kreditlərin böyük hissəsi (60-70%-i) bu sahə ilə məşğul olan sahibkarlara verilməlidir. Əgər respublikamız üçün müasir orta ölçülü emal müəssisələrinin başa gəlmə qiymətini 5-10 milyon dollarla hesablasaq, bu təxminən Sahibkarlığa Kömək Milli fondu tərəfindən ildə 20-yə yaxın emal müəssisəsinin istifadəyə verilməsi üçün kreditləşməsi demək olardı ki, bu da ölkənin aqrar-sənaye sahəsində çox böyük canlanmaya səbəb olardı. Eyni zamanda bu sahəyə verilən kreditlərin illik faiz dərəcələri 6%-dən 2-3%-ə endirilməli, güzəşt müddəti uzadılmalıdır və kreditin təminatı şərtləri yumşaldılmalı, bir sözlə regionlarda fəaliyyət göstərən sahibkarlar üçün əlçatan olmalıdır.

Müəyyən zaman daxilində mövcud emal müəssisələrinin xammal bazarları ilə tənzimlənməlidir ki, sahibkarlar yerli xammala üstünlük versinlər. Daxili xammal bazarı qorunmalıdır. Mövcud emal müəssisələri yerli məhsulların satın alınmasında çox da maraqlı görsənmirlər. Kənardan (daha çox İran) daha ucuz başa gələn kənd təsərrüfatı məhsullarına meyl göstərilir. Buna tütünün sənaye əvəzedicisi, şəkər çuğunduru, meyvə və sair, misal göstərmək olar ki, bu məhsulların istehsalına respublikamızda çox böyük imkanlar var. Ona görə də kənd təsərrüfatı məhsullarının daxili bazarı dövlət tərəfindən tənzimlənməsi məsələsi həll edilməlidir. Fikrimcə tənzimlənmə prosesi müəyyən zaman daxilində xammal bazarı tam formalaşanaqədər davam etməlidir. Eyni zamanda dövlət satınalmaları yerli məhsullara üstünlük verməklə yanaşı, istisnasız olaraq açıq hərraclar vasitəsilə və şəffaf qaydada həyata keçirilməlidir.

Texniki bitkilərin və üzümün səmərəliliyi dənli bitkilərə nisbətən qat-qat çoxdur. Vaxtilə SSRİ dövründə mövcud olmuş üzüm və texniki bitkilərin əkin sahələrinin məhz dənli bitkilər hesabına yenidən bərpa etmək daha səmərəli olardı. Vaxtilə keçən əsrin 70-80-cı illərində inkişafının pik nöqtəsini yaşamış Azərbaycan şərabının şöhrətinin yenidən özünə qaytarılarsa, bu, ölkəyə çoxlu valyuta axınına səbəb olar. Bunun üçün ölkədə hər bir şərait var.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. www.president.az
2. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalına dair strateji Yol xəritəsi”.
3. Azərbaycan Respublikası Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun 2016-cı il yekun hesabatı.
4. İbrahimov İ.H. “Aqrar sahənin iqtisadiyyatı” (monoqrafiya) Bakı-2016, 655s.